Opintokeskus Sivis

Kansalaistoiminta puolustaa demokratiaa

Kristiina Kumpula
Opintokeskus Sivis 2022

Kansalaistoiminta puolustaa demokratiaa

Kristiina Kumpula

Kansalaistoimintaan mukaan lähtevä etsii enemmän tai vähemmän tietoisesti ympärilleen joukkoa ihmisiä, joiden arvot hän voi jakaa ja jotka toimivat itselle merkityksellisten asioiden parissa. Syy voi olla arvopohjainen, toiminnallinen tai sosiaaliseen arvostukseen liittyvä, tai konkreettinen tarve muuttaa asioita ja halu olla mukana itselle tärkeässä asiassa. Joskus liitymme joukkoon saadaksemme tukea tai apua. Etsimme yhteisöä.

Useinkaan itse yhteisöllisyys ei ole toiminnallisuuden syy vaan motiivit ovat muualla. Kuitenkin joukkoon liittyessämme meistä tulee uusi osa joukkoon ihmisiä, joilla on yhteinen päämäärä. Samalla meistä tulee uusi toimija, jolla voi olla hyvin erilaisia rooleja yhteisössä. Rooli voi olla rakentava tai hajottava, aivan kuin missä tahansa yhteisössä – perheessä, naapurustossa, valtiossa.

Hyvin toimiva yhteisö antaa jäsenilleen enemmän kuin jos jokainen sen jäsen toimisi yksin päämäärän saavuttamiseksi. Parhaimmillaan järjestöt rakentavat ja kehittävät koko ympäröivää muuta yhteisöä. Kylätoimikunnat ovat kyenneet lisäämään ihmisten kiinnostusta ja osaamista vaikuttaa omaan ja yhteisön elämään hyvin ratkaisevallakin tavalla. Urheilujärjestöillä on vaikutusta paitsi liikkumisen lisääntymiseen ja yhdessä tekemiseen myös yleiseen hyvinvointiin ja terveyteen. Sosiaali- ja terveysjärjestöt ovat osa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan peruspilareita. Muiden ihmisten auttamiseen keskittyvät järjestöt ovat jo tarkoituksensa puolesta olemassa auttaakseen muitakin kuin omia jäseniään.

Väittämällä, että yhteiseen hyvään pyrkivät järjestöt ja kansalaistoiminta muodostaa arvoyhteisön, ei kuitenkaan väitetä, että ne automaattisesti jakaisivat samat arvot. Kansalaistoimintaan kuuluu liikkeitä, joita ei yhdistä yhdenvertaisuus, avoimuus tai demokratian ja osallisuuden vahvis-

taminen. Kansalaisyhteiskunta muodostuu hyvin erilaisista toimijoista, jotka käyvät arvokeskustelua ja kilpailevat toistensa kanssa toimijoista ja resursseista.

Kansalaistoiminta elää murrosvaihetta, jossa perinteisen järjestötoiminnan rinnalle on noussut vapaa kansalaistoiminta, jota kuvaa vähäisempi virallinen hierarkia, lyhytjänteisempi tavoitteellisuus ja epävirallisemmat säännöt. Toimijoita sitoo yhteen tavoitteet ja tekeminen, ei rakenteet. Toiminnan motiivi on merkityksissä ja arvoissa, ei sosiaalisissa hierarkioissa. Järjestöjen toimintaa kuvaa taas sitoutuminen yhteiseen toimintaan pitkäjänteisesti, suunnitelmallisesti ja sovittujen toimintatapojen pohjalta. Järjestöissä jaetaan paitsi yhteinen päämäärä ja mielenkiinnon kohde, myös yhteinen päätösvalta, enemmän tai vähemmän formaalit yhteiset säännöt sekä yhteiset menettelytavat ja resurssit.

Yhteisöllisyyttä rakennetaan yhteisen oppimisen ja vertaistuen kautta. Nykyaikaiset järjestöt toimivat oppimisen alustoina, jotka kehittävät omia koulutusjärjestelmiään ja valmentavat toiminnan ja koulutuksen avulla satojatuhansia ihmisiä virallisten koulutusjärjestelmien ulkopuolella. Opintokeskukset yhdessä järjestöjen kanssa tekevät valtavan hienoa työtä tarjoamalla hyvän hallinnon, kouluttamisen ja viestinnän koulutusta järjestötoimijoille. Paljon on vielä tehtävissä, että tämä oppiminen ja kyvykkyys tunnistetaan ja tunnustetaan virallisessa koulutusjärjestelmässä tai työelämässä.

Huomattavasti vähemmälle huomiolle on jäänyt kansalaistoiminnan sivistystehtävä, joka vahvistaa tiedon hankkimista, avarakatseisuutta ja innostusta itsensä kehittämiseen. Toiminta, johon liittyy uuden tiedon hankkiminen ja opitun tiedon käyttäminen yhteisön kehittämiseen on kansalaistoiminnan ytimessä. Sivistystehtävä liittyy luottamuksen rakentamiseen ja kestävän tulevaisuuden rakentamiseen.

Kansalaistoiminta on myös yhteistyön ja yhdessä oppimisen alusta. Parhaimmillaan kansalaistoiminta on hyvin moniäänistä ja toimijoilla on toisistaan poikkeavia näkemyksiä parhaista tavoitteista ja keinoista, joilla yhteinen päämäärä saavutetaan. Joka kerta, kun joukko ihmisiä kerääntyy yhteen, erilaiset toiveet, toimintatavat ja kommunikaatiovaikeudet näkyvät, vaikka suunta olisikin sama. Toiminnan suunnittelussa

ja tavoitteiden asettamisessa on kysymys aina erilaisten näkökulmien yhteensovittamisesta. Tämä edellyttää kykyä käydä dialogia ja taitoa sopia asioista yhdessä tavoitteiden saavuttamiseksi. Yhteiseen hyvään pyrkiminen edellyttää kompromisseja ja sopimista. Dialogisuus ja kyky hakea yhteisiä ratkaisuja on tulevaisuuden kyvykkyyttä.

Päätöksentekoon liittyvät hierarkkiset rakenteet koskevat myös järjestöjen ja laajemmin koko kansalaisyhteiskunnan toimintaa, oli kyse sitten pienestä vapaaehtoistoimin pyörivästä yhdistyksestä tai ammattilaisten vetämästä suuresta järjestöstä. Kansalaistoiminnan ja järjestöjen erityinen piirre onkin vapaaehtoisten ja ammattilaisten yhteistoiminta. Parhaimmillaan se luo positiivista energiaa, jossa erilainen osaaminen yhdistyy poikkeukselliseksi asiantuntijuudeksi. Mutta siinä on myös erottavaa jännitteisyyttä, jossa peruskysymys kiertyy peruskysymykseen; kuka omistaa järjestön? Jännitteisyys purkautuu vain eri roolien tunnistamisella, hyvän johtamisjärjestelmän, osallisuuden ja sisäisen demokratian vahvistamisella.

Erityisesti korona-aika nosti hyvin esille viestinnän kasvavan merkityksen. Järjestöjen viestintäkanavat ovat todella tarpeen erityisesti silloin, kun on tarve saada viesti ihmisille, joita viranomaisten tai valtaväestön viestintä ei tavoita. Järjestöjen toimijat ovat viestijöitä ja vaikuttajia omilla asuinalueillaan ja työpaikoillaan. Lähipiiristä saatu viesti on lähes aina vaikuttavampi kuin viranomaisilta kuultu ja se kutsuu mukaan toimimaan.

On kiinnostavaa oppia uusilta neljännen sektorin toimijoita, miten puretaan hierarkioita ja vahvistetaan toimijoiden itseohjautuvuutta. Korona-ajan paikalliset toimintamallit osoittivat, että spontaani auttaminen toimii ilman hierarkkisia rakenteita tehokkaasti ja luo omanlaistaan yhteisöllisyyttä. Kriisit synnyttävät myös uusia ryhmiä ja auttamisverkostoja, jotka korvaavat tai täydentävät perinteisten järjestöjen toimintaa. Tämä tekstin kirjoittamisen aikaan kansalaisyhteiskunta osoittaa voimaansa toimimalla Ukrainan kriisin uhrien auttamiseksi kotimaassa ja Ukrainassa sekä sen naapurimaissa. Olemassa olevat järjestöt muuttavat toimintansa avun ja tuen varmistamiseksi. Tämäkin on hyvä esimerkki kansalaisyhteiskunnan toiminnasta ja nopeasta reagoinnista.

Usein näitä uusia ja spontaaneja toimintatapoja asetetaan vastakkain perusajatuksena, että perinteinen järjestötoiminta edustaa hierarkkisuutta ja hitautta, kun taas uudet toimintamuodot nopeutta ja itseohjautuvuutta. Vastakkainasettelu ei ole hedelmällistä, vaan ratkaisu löytyy varmasti toimintojen täydentävyydestä ja yhteensovittamisesta. Oli rakenne mikä tahansa, pitkäkestoinen toiminta edellyttää suunnittelua, suunnitelmien toimeenpanoa ja rahoitusta. Viime kädessä tavoitteena on varmistaa, että ihmiset saavat tarvitsemansa avun nopeasti ja tehokkaasti. Kansalaisyhteiskunnan tehtävä on löytää ne tavat, joilla se parhaiten auttaa paitsi ympäröivää yhteisöä ja ihmisiä, myös toisiaan.

Spontaani toiminta kriisin uhrien auttamiseksi on keino reagoida omaan ja lähipiirin turvattomuuden ja epävarmuuden tunteeseen. Konkreettinen tekeminen antaa tunteen hallinnasta, ja näissä tilanteissa ihmiset alkavat ratkaista esiin nousevia ongelmia nopeasti ja osin itseohjautuvasti. Myös tämä on osoitus yhteiskunnan resilienssistä. Elinvoimainen ja rikas kansalaisyhteiskunta tarjoaa alustan ja kanavan auttamiseen ja tukeen. Koulutetut vapaaehtoiset ja ammattilaiset johtavat, organisoivat ja yhteensovittavat toimintaa, joka täydentää viranomaistoimintaa. Osaava kansalaisyhteiskunta on myös luotettava kumppani.

Yhteiskunnan muutokset haastavat kansalaisyhteiskunnan yhteisöllisyyttä. Digitaalinen sukupolvi näkee virtuaalisten yhteisöjen ja toiminnan luovan monipaikkaisen ja –aikaisen toiminnan mahdollisuudet. Digitaaliset välineet ovat tehneet meistä kaikista tiedonjakajia ja -välittäjiä. Digitaalinen yhteisön päätöksenteko ei noudata vuosikelloa, vaan päätökset tehdään nopeasti ja ajassa. Virtuaaliset yhteisöt ovat ratkaisseet hyvin saavutettavuuden ja avoimuuden niille, jotka ovat digitaalisen osaamisen äärellä.

Maahanmuuttajien ja uusien vähemmistöjen mukaan pääseminen järjestötoimintaan on vaikeaa. Saadakseen äänensä kuuluville he kokoontuvat omiin järjestöihinsä ja yhteisöihinsä. Se voi olla voimaannuttavaa ja tärkeää myös kotoutumisen vahvistamiseksi ja erityistarpeiden esiin tuomiseksi. Siiloutuminen kuitenkin vähentää yhteistyötä sekä dialogisuutta eikä haasta perinteisiä järjestöjä muuttamaan toimintatapojaan ja ottamaan huomioon erilaisia kulttuurisia tarpeita.

Myös kansalaisaktiivisuus kasautuu. Aktiiviset ihmiset ovat monitoimijoita ja suuri osa ihmisistä ei löydä paikkaansa kansalaistoiminnassa. Tutkimusten mukaan luotamme virallisiin instituutioihin mutta emme saa ääntämme kuuluviin. Mitä uusia osallisuuden ja toiminnan tapoja on otettava käyttöön, jotta myös kansalaistoimintaan osallistumattomat tuntevat kuuluvansa päätöksentekijöihin? Paikallisuutta, osallistumisen helppoutta, hierarkioiden purkamista ja kuuntelemisen taitoa tarvitaan, jotta osallisuudesta tulee maailman onnellisimman väestön tunnusmerkki.

Kansalaistoiminta ja järjestöt voivat toimia yhteisön ja koko yhteiskunnankin liimana, joka kokoaa ihmiset yhteen arvojen, tavoitteiden ja tekemisen kautta. Tätä yhteisöllisyyttä tarvitaan luottamuksen ja sosiaalisen pääoman vahvistamiseksi. Jokaisella on tarve tuntea kuuluvansa joukkoon ja saada äänensä kuulluksi. Vaikeina aikoina on tärkeää voida luottaa siihen, että tulee autetuksi. Osallisuudesta ja joukkoon kuulumisesta rakentuu luottamus, jonka varassa yhteiskunta viime kädessä toimii.

Yhdessä on vahvempi olla kuin yksin.